Eenheid in verscheidenheid

Beleidsplan

Stichting Academisch Erfgoed

2025-2030

Inleiding

Interuniversitaire samenwerking

Begin jaren 1990 werd in Nederland het Deltaplan voor Cultuurbehoud in het leven geroepen, met als doel bedreigde erfgoedcollecties in kaart te brengen en te redden. In de slipstream van dit plan kwam in 1995 ook het Nederlandse academisch erfgoed op de kaart te staan. Vier universiteiten, te weten de Universiteit Leiden, de Rijksuniversiteit Groningen, de Universiteit Utrecht en de Universiteit van Amsterdam, luidden de noodklok. Een structureel tekort aan financiële middelen maakte het onmogelijk om het academisch erfgoed dat zij in bezit hadden professioneel te beheren.

Een commissie inventariseerde op nationaal niveau de grote rijkdom en diversiteit van het academisch erfgoed bij de Nederlandse universiteiten en de vaak zorgwekkende toestand van de collecties. Voor de bibliotheekcollecties bestond er al een programma voor behoud en beheer. Het ging daarbij voornamelijk om erfgoed dat de universiteiten in de afgelopen eeuwen hadden opgebouwd als resultaat van wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. De conclusie van de betreffende commissie luidde dat het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) een fonds zou moeten instellen om subsidies te kunnen verstrekken voor de conservering van belangrijke academische erfgoedcollecties.

Nadat ook de TU Delft zich had aangesloten bij het bovengenoemde viertal, stelde het ministerie van OCW een budget van circa zeven miljoen euro beschikbaar voor projecten rond selectie, behoud en ontsluiting van academische erfgoedcollecties. In 2000 richtten de vijf bovengenoemde universiteiten de Stichting Academisch Erfgoed (SAE) op en in 2007 werd het laatste project met deze subsidie afgerond. In betrekkelijk korte tijd is er een indrukwekkende hoeveelheid werk verzet op het gebied van conservering en digitalisering. Deze periode werd afgesloten met de publicatie *Universitaire collecties in Nederland*.[1]

Bijna alle Nederlandse universiteiten werken op dit moment samen in SAE. In een kwarteeuw is het aantal deelnemers gegroeid naar dertien universiteiten, met het Rijksmuseum Boerhaave als geassocieerd lid. Het accent is flink verschoven: van de uitvoering van projecten om de zogenoemde 'gidscollecties' veilig te stellen naar de vorming en bestendiging van een brede netwerkorganisatie met diverse activiteiten voor verschillende doelgroepen en gericht op alle vormen van academisch erfgoed.

[1] Tiny Monquil-Broersen e.a., *Universitaire collecties in Nederland. Nieuw licht op het academisch erfgoed* (Zwolle: Waanders, 2007).

Nieuwe beleidsperiode

De groei van SAE is te danken aan vruchtbare samenwerking. Universiteiten met verschillende geschiedenissen en collecties erkennen de noodzaak om gezamenlijk op te trekken in een netwerk rond academisch erfgoed. De diversiteit van het netwerk is tegelijkertijd een uitdaging. De SAE-deelnemers vertegenwoordigen een breed scala aan academische collecties, met ieder een eigen focus, organisatiegraad en capaciteit. Dit is goed zichtbaar in het SAE-netwerk van collectiebeheerders. Dat wordt gevormd door museumconservatoren, conservatoren van Bijzondere Collecties, conservatoren van erfgoedcollecties, wetenschapshistorici, universiteitshistorici en archivarissen. De spankracht van SAE is in belangrijke mate afhankelijk van de beschikbare capaciteit van de aangesloten deelnemers. In 2020 werd een eerste beleidsplan opgesteld om de wensen en verwachtingen van de deelnemers binnen SAE te articuleren en stroomlijnen. Dit beleidsplan bouwt daarop voort.

Op 19 juni 2024 vond in Utrecht een strategiebijeenkomst plaats om de SAE-koers te bespreken met het netwerk. Ter voorbereiding op deze sessie is een enquête gehouden onder de SAE-deelnemers. Op een schaal lopend van 'zeer oneens' tot 'zeer eens' kwamen vragen aan bod met betrekking tot de tevredenheid over de hoofddoelstellingen, de thematische werkgroepen, de expertmeetings, de (advies)rapporten, participatie op (inter)nationale podia, werkbezoeken en collectieve activiteiten. Uit dit onderzoek blijkt dat de deelnemers in het algemeen redelijk content zijn met het behalen van de twee hoofddoelstellingen, alhoewel de tevredenheid over SAE als kennisplatform (1) beter werd beoordeeld dan SAE als belangenbehartiger (2). Die redelijke tevredenheid gold eveneens voor de thematische werkgroepen, de rapporten en de gezamenlijke activiteiten die raken aan de belangenbehartiging van de deelnemende universiteiten. Het was de eerste keer dat er opinieonderzoek plaatsvond onder de SAE-deelnemers. In de beleidsperiode 2025-2029 zal de enquête herhaald worden en zal dat instrument tevens voorgelegd worden aan bredere groep van stakeholders. Dit biedt de mogelijkheid om na te gaan of deelnemers en stakeholders op dezelfde manier tegen de in de enquête opgenomen zaken aankijken. Hiernaast kan er op die manier betrokkenheid worden gecreëerd bij de doorontwikkeling van SAE.

De algemene conclusie van het enquêteonderzoek luidt dat SAE met haar beide hoofddoelstellingen in de juiste richting beweegt, maar ook dat er de nodige ruimte voor verbetering is. Behoudens enkele lichte wijzigingen in deze doelstellingen zal de ingezette koers in dit beleidsplan dan ook geen drastische wijzigingen ondergaan. Primair zal worden ingezet op de doorontwikkeling van zowel hoofddoelen als activiteiten. Tevens is het komend jaar belangrijk voor SAE vanwege haar 25-jarig bestaan in september 2025. Vanaf deze maand zal die mijlpaal worden gevierd met een interessant jaarprogramma, waarin de verworvenheden van de afgelopen kwarteeuw voor een breed publiek voor het voetlicht

zullen worden gebracht. Dit beleidsplan, het resultaat van de uitkomsten van de enquête en de succesvolle strategiebijeenkomst (2024) in Utrecht, is op 18 juni 2025 in de algemene SAE-bestuursvergadering besproken en na enkele aanpassingen goedgekeurd.

1. Uitgangspunten en organisatie Stichting Academisch Erfgoed

Kennisplatform en belangenbehartiger

SAE is een kennisplatform en belangenbehartiger op het gebied van academisch erfgoed. SAE faciliteert en stimuleert kennisuitwisseling tussen professionals op het gebied van academisch erfgoed, en behartigt, namens haar deelnemers, de belangen van dit academisch erfgoed richting diverse stakeholders binnen en buiten het universitaire circuit.

Academisch erfgoed

SAE hanteert een brede en inclusieve definitie van academisch erfgoed: bij academisch erfgoed gaat het om objecten die door de eeuwen heen zijn voortgebracht en/of gebruikt in de context van universitair onderwijs en onderzoek. Te denken valt daarbij onder meer aan meetapparatuur, onderwijsplaten, botanische verzamelingen en bijzondere boekencollecties. Daarnaast omvat academisch erfgoed de schriftelijke en digitale neerslag van deze onderwijs- en onderzoeksactiviteiten, zoals archieven en collecties van hoogleraren, proefschriften en publicaties over een breed scala aan onderwerpen. De definitie strekt zich verder uit tot objecten die verbonden zijn met de geschiedenis, cultuur en tradities van universiteiten: van portretten van wetenschappers tot relicten uit het studentenleven. Bovendien erkent de SAE het belang van immaterieel erfgoed als onderdeel van het academisch erfgoed. Dit betreft onder andere academische riten en rituelen – zoals inauguraties, promoties, diesvieringen en studententradities – die bijdragen aan het culturele geheugen en de identiteit van academische gemeenschappen. Het resultaat van deze brede definitie is een inclusief netwerk, waar alle soorten vertegenwoordigers van alle soorten academische collecties zich in herkennen. Deze brede focus betekent tegelijkertijd een noodzakelijke toespitsing van de activiteiten van het netwerk, om zowel de inclusiviteit als de uitvoerbaarheid te kunnen bewaken. Eenheid in verscheidenheid staat derhalve centraal.

Belang van academisch erfgoed

Academisch erfgoed is het historisch fundament van Nederland als kennisland. Het gaat hierbij om de overblijfselen van de geschiedenis van de universiteit als instelling en van het wetenschapsbedrijf (onderwijs en onderzoek). Academisch erfgoed vormt (vaak tastbaar) bewijs van wetenschappelijke ontwikkelingen en is voor wetenschappers en studenten een bron van kennis over de geschiedenis van vakgebieden. Ook geeft dit erfgoed inzicht in de stand van de wetenschap op een bepaald moment en in de relatie tussen wetenschap en samenleving. Daarmee kan academisch erfgoed tevens historische context en perspectief bieden in actuele debatten over het belang van wetenschap.

Gezamenlijk belang

Samenwerking binnen SAE biedt de mogelijkheid om in onderlinge samenhang kennis op te bouwen en te vergroten; over inhoudelijke aspecten van de collecties, over het behoud en beheer van academisch erfgoed, en over het gebruik ervan in onderwijs en onderzoek, zowel binnen de universiteiten als daarbuiten. Daarnaast biedt samenwerking de kans om via belangenbehartiging de zichtbaarheid en bekendheid van academisch erfgoed te bevorderen richting stakeholders. Het centrale uitgangspunt daarbij is dat deelnemers de mogelijkheid wordt geboden om onderwerpen te agenderen en activiteiten te ontplooien die individueel niet of moeilijk zijn te realiseren. Dat betekent omgekeerd dat SAE in principe geen activiteiten ontplooit die tot de kerntaken van de deelnemers zelf behoren, zoals het ontsluiten van de collecties voor een breed publiek.

Organisatie

SAE heeft een deelnemersstructuur en is toegankelijk is voor alle universiteiten in Nederland. Voor andere (museale) instellingen die academische collecties beheren is een geassocieerd lidmaatschap mogelijk. SAE is een netwerkorganisatie en wordt gevormd door een bestuur (algemeen en dagelijks) en een vergadering van collectiebeheerders en andere erfgoedprofessionals. Voor het beheer van het netwerk zijn een coördinator en een office- & communicatieassistent aangesteld. Zij zijn verantwoordelijk voor de activiteiten, ondersteuning van projecten, communicatie en het functioneren van stichting en bestuur. Een van de aangesloten deelnemers biedt de werkplek voor de coördinator en de office- & communicatieassistent. Het bestuur van SAE bestaat uit vertegenwoordigers per universiteit die zijn aangewezen door het College van Bestuur. De voorzitter is onafhankelijk en in de praktijk tot nu toe steeds een lid van een College van Bestuur of een Raad van Bestuur.

2. Concretisering van de hoofddoelstellingen van Stichting Academisch Erfgoed

2.1. SAE als kennisplatform

SAE is het landelijke kennisplatform waar kennis en ervaring over academisch erfgoed samenkomen, worden gedeeld en verder ontwikkeld, over de grenzen van instellingen heen. Onder het motto *eenheid in verscheidenheid* richt SAE zich in de periode 2025-2030 op het benutten van de aanwezige expertise, het versterken van de samenwerking tussen professionals en het aansluiten bij relevante netwerken en organisaties, zowel in Nederland als daarbuiten. Als kennisplatform combineert SAE toegankelijke (online) bijeenkomsten met verdiepend onderzoek binnen werkgroepen. De resultaten worden gedeeld met een brede groep erfgoedprofessionals binnen de deelnemende instellingen en hun partners. Zo ontstaat een continue uitwisseling van kennis en ervaring die de deskundigheid en energie in het netwerk versterkt en borgt.

Kernwaarden

- Delen: kennis toegankelijk en bruikbaar maken voor het gehele netwerk.
- Verbinden: samenwerking bevorderen over de grenzen van disciplines en instellingen heen.
- Innoveren: vernieuwing van kennis en praktijk stimuleren; nieuwe benaderingen, richtlijnen en hulpmiddelen helpen ontwikkelen en delen.

Activiteiten

- Werkgroepen en onderzoek:
    - Actieve thematische werkgroepen of per type collectie;
    - Collectiebeheerdersoverleggen (3-4 keer per jaar) met daaraan gekoppelde kennissessies.
- Gezamenlijk expertise (laten) ontwikkelen, versterken en verspreiden via werkbezoeken, symposia, lezingen, expertmeetings, workshops, cursussen (experts inhuren) werkbezoeken, et cetera.
- Vastleggen, borgen en verspreiden van kennis en informatie via publicaties, rapporten, platforms, kennis-communities en andere kennisproductenBrede kennisdeling over interne projecten en onderzoeken stimuleren door blogs (die ook worden gedeeld in de maandelijkse SAE-nieuwsbrief).
- Instellingsoverstijgende digitaliserings- en conserveringsprojecten.
- Landelijke standaarden en richtlijnen voor behoud, beheer en toegankelijkheid.
- Interdisciplinair onderzoek met brede inzetbaarheid, gekoppeld aan werkgroepen.

- Introductie SAE-scriptieprijs (vanaf 2026-2027, in het kader van het 25-jarig jubileum).
- Omgevingsscan voor gezamenlijke activiteiten in 2027 om in kaart te brengen welke activiteiten gezamenlijk aangepakt kunnen en/of moeten worden en deze tevens te toetsen aan de actualiteit.

2.2. SAE als belangenbehartiger

SAE is de landelijke belangenbehartiger voor academisch erfgoed en vertegenwoordigt de gezamenlijke stem van het universitaire netwerk richting bestuur, overheid en samenleving. Vanuit het gezamenlijke belang werkt SAE aan structurele erkenning en verankering van academisch erfgoed als integraal onderdeel van wetenschap, cultuur en institutionele identiteit, met een steviger positie in beleid en besluitvorming binnen universiteiten, op zowel nationaal als internationaal niveau. De belangenbehartiging is nauw verweven met het kennisplatform: kennis uit het netwerk voedt de beleidsdialoog en de uitkomsten vloeien terug naar het netwerk. SAE bundelt inzichten en signalen, en werkt samen met het netwerk van deelnemers om deze te vertalen naar beleidsadviezen en position papers en om de waarde van academisch erfgoed gericht bij relevante stakeholders te agenderen. De stichting doet dit niet eigenhandig, maar ondersteunt en coördineert het proces en wil deze taak verder intensiveren, juist omdat dit voor veel deelnemers een terugkerende uitdaging is.

Kernwaarden

- Vertegenwoordigen: één gedeelde en herkenbare stem namens de aangesloten deelnemers.
- Versterken: de positie en zichtbaarheid van academisch erfgoed vergroten in beleid, bestuur en samenleving.
- Beïnvloeden: kennis en inzichten vertalen in beleidsadviezen en position papers die richting geven aan besluitvorming.

Activiteiten

- Structureel overleg met Ministerie van OCW, Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), Universiteiten van Nederland en erfgoedkoepels.
- Vertegenwoordiging op nationale en internationale podia; onder meer Universeum-European Academic Heritage Network, International Committee for University Museums and Collections (UMAC) en International Council of Museums (ICOM).Position papers, gezamenlijke statements en consultatiereacties.

- Deelname aan overkoepelende werkgroepen (waaronder de werkgroep Veilig Erfgoed van OCW) en gerichte verspreiding van uitkomsten.
- Landelijke monitoring en periodieke rapportages over academisch erfgoed.
- Gezamenlijke fondsenwerving en subsidieaanvragen voor instellingoverstijgende trajecten.
- Jaarlijkse publiekslezing (Dijksterhuislezing) over academisch erfgoed.
- Nieuwsbriefspecials en gerichte communicatie bij relevante mijlpalen.
- Vraaggestuurde adviesrapporten aan CvB's en beleidsmakers (op basis van netwerkexpertise).